FELÂTUN BEY İLE RÂKIM EFENDİ

AHMED MİDHAT EFENDİ

Hazırlayan:
Dr. Salim Çonoğlu

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1867
EDEBÎ ESERLER: 947

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-331-0

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 1875, Babıâli Caddesi'nde 28 numaralı Kırk Ambar Matbaası
Ötüken Neşriyat'ta **1. BASIM**: 2022

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Son Okuma: Hüseyin Özdemir

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Baskı ve Cilt: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

AHMED MİDHAT EFENDİ[1] (1844-1912): Yüksek bürokrat sınıfına mensup ailelerden yetişen Tanzimat yazarlarının aksine, Ahmed Midhat Efendi, fakir bir esnaf ailesinin çocuğudur. Babası, bezci esnafından Hacı Süleyman Ağa, annesi bekâr çamaşırlarını diken Nefise Hanım'dır. Nefise Hanım, Kuzey Kafkasya'da Hüseyin adlı bir zatla evlidir. Bu evlilikten İbrahim adlı bir oğulları olur. Anapa Kalesi'nin Ruslar tarafından ele geçirilmesinden sonra savaşı bırakmayan Hüseyin, ailesini Süleyman adındaki kâhyasına emanet ederek göçmenler kafilesine katar. Hüseyin'in akıbeti belli değildir. Hamile olan Nefise Hanım, önce Sinop'a ardından da İstanbul'a gelir ve yerleşir. Süleyman Ağa da evin alt katında oturmakta ve Nefise Hanım'a hizmet etmektedir. Bir süre sonra konu komşu Nefise Hanım'ın Süleyman Ağa'yla evlenmesini uygun görürler. Bu evlilikten Halime Şerif ve Hafize adlı bir kızı ve İsmet adlı bir oğlu olur. Nefise Hanım'ın son çocuğu Ahmed Midhat Efendi'dir.

Hacı Süleyman Ağa, eşinin diktiği çamaşırları pazar yerlerinde ve cami avlularında satarak ailesini geçindirmeye çalışır. Ahmed Midhat Efendi, 1844 yılında İstanbul'da Tophane semtinde Kumbaracılar Yokuşu civarında Karabaş Mahallesi'nde Örmealtı Sokağı'nda işte böyle orta hâlli bir esnafın çocuğu olarak dünyaya gelir. Yazarın doğduğu mahallenin, Suriçi İstanbul'dan farklı bir konumu vardır. Burası "karşı"dır. İstanbul'un karşısındadır. Ahmed Midhat Efendi'nin doğduğu bu Karabaş Mahallesi muhafazakâr bir Müslüman mahallesidir.

Doğduğunda Ahmet ismi verilen Ahmed Midhat Efendi, oldukça güç şartlar içinde yetişmiştir. Bekâr çamaşırları diken anne ve bu çamaşırları pazar yerlerinde satan babanın başka geliri yoktur. Çocukluğu mahrum bir ortamda ve oldukça

---

[1] Bu bölümün yazılmasında Ahmed Midhat Efendi'nin, *Menfa*, Prof. Dr. Orhan Okay'ın *İslâm Ansiklopesi*'ndeki "Ahmed Midhat Efendi" maddesi, Kamil Yazgıç'ın, *Ahmed Midhat Efendi Hayatı ve Hatıraları* adlı eseri ve Hakkı Tarık Us'un, *Ahmed Midhat Kronolojisi*'nden yararlanılmıştır.

"serazat" geçen Ahmed Midhat Efendi, 6-7 yaşlarındayken babası tarafından biraz yaramazlıklarından dolayı kendisinden yaka silken mahallelinin baskısıyla ama daha çok geçim zaruretinden Mısır Çarşısı'nda bir aktar dükkânına boğaz tokluğuna çırak olarak verilir. Aktar çıraklığı yılları, "Küçük Ahmed"in yaşadığı zorluklar ve çektiği sıkıntılarla cehaletin dik yokuşunu çıkma imkânı bulduğu; ezilmekten, sefaletten ve cehaletten kurtulma arzusunu yoğun olarak hissettiği bir dönemdir.

Bu dönemde babası tarafından, aktar dükkânında çalışmaya mecbur kalması için evdeki nafakası bile kesilen Ahmed, bir dilim kuru ekmek yiyebilmek için sabah namazında kalkarak Boğazkesen'den Mısır Çarşısı'na yayan olarak gider. Bir taraftan soğuk günlerde çıplak ayak ve incecik elbiselerle yapılan bu zorlu yürüyüş, bir taraftan da dükkân sahibinin merhametsiz tavırları onu oldukça yormuştur. Dükkânı süpürmek, dükkân sahibinin Tahtakale'deki evine günde birkaç sefer yapmak, öteberi götürmek, odun kesmek, ustanın evine ve dükkâna çeşmeden kova kova su taşımak, ustanın evinin ve dükkânın helâlarını yıkamak her günkü işleri arasındadır. Bu kadar çalışmasına rağmen günde birkaç defa dayak yemekten kurtulamaz. Ara sıra dükkâna uğrayan ve "Bizim haylazdan memnun musun?" diye soran babasına ustanın verdiği, "Adam olacağa benzemiyor." cevabının gecesinde bir fasılda babasından dayak yer. O kadar dayağa nasıl katlandığına kendisi de şaşıran Ahmed, ustasının evine gittiğinde "Neden geç geldin?" diyen karısı tarafından, dükkâna geç kaldığında "Ben sana evde fazla kalma demedim mi!" diyen ustası tarafından, akşam da kendi evinde muhtelif vesilelerle babasından dayak yemeye devam eder. Bu sıkıntılı dönemde tek unutamadığı şey annesinin ona bütün yediği dayakların acısını unutturacak derecede gösterdiği sevgi ve şefkattir.

O dönemde hem eczacıların hem de doktorların işini gören aktarlık mesleğini yavaş yavaş öğrenmeye başlayan Ahmed, ustası dükkânı ona emanet edip Yenicami'de namaz kılmaya ya da Merkezefendi'de vaaz dinlemeye gittiği zamanlarda, dükkâna gelen müşterilerin dertlerini dinlemeye ve onlara ilaç satmaya başlamıştır. Ustasının da merhamete gelerek ona bir kuruş bahşiş vermeye başlamasıyla aktarlık mesleğine iyiden iyiye merak salar ve yavaş yavaş İstanbul'da şöhret kazanır. Bu sayede aldığı bol bahşişler kimi zaman dükkânın bir günlük kârını bile geçmeye başlar.

Ahmed'in, içinde bulunduğu zor şartları aşma ve yükselme arzusunun gitgide kuvvetlenmesinde, "En tesirli kuvvet macunu sefalettir. Ben, onu çeke çeke kuvvetlendim." sözleriyle ifade ettiği yaşantının da payı olmalıdır. Bir süre sonra peştamal kuşanarak kalfalığa terfi eden ve yüz kuruş aylığa kavuşan Ahmed, ötede beride gazete kitap okuyan insanları gördükçe içinde manevi bir açlığın engellenemez yükselişini fark eder. Okuyup yazan insanları gördükçe, onların cahillerden daha farklı bir dünyada yaşadığına iyice kanaat getirmiştir. Bu yüzden kendisini insanlar arasında dolaşan hayvanlara benzetir. Aktar dükkânının hemen yanı başında Hacı İbrahim Efendi adında bir ihtiyar adamın dükkânı vardır. Ne zaman dükkânın önün-

den geçse bu ihtiyar adamın sürekli okuduğunu fark eden Ahmed, Hacı İbrahim Efendi'den kendisine de okuma yazma öğretmesini rica eder. Eğer kendisine okuma yazma öğretirse, bu hizmetine karşılık dükkânı silip süpürecek hatta geceleri evine kadar gidip ev işlerini görecektir. Hacı İbrahim Efendi'nin haftada üç defa ders verebileceğini söylemesi üzerine derslerin zamanı tespit edilir. Ancak ustası haftada üç kez dükkândan ayrılmasına rıza göstermez. Bunun üzerine Hacı İbrahim Efendi, istirahatından fedakârlık ederek Beyazıt'taki evinde Ahmed'e geceleri ders vermeye başlar. Yaklaşık altı ay içinde vücutça zayıf düşmesine rağmen bir taraftan çalışıp bir taraftan da okuyup yazmaya başlayan Ahmed'in eğitim macerası, öğretmeninin hastalanması üzerine yarım kalır. Ancak o zamana kadar öğrendikleriyle artık kendi kendine çalışma imkânına sahip olmuştur. Ona, görünmez bir karanlığın kasvetinden kurtulmanın zevkini tattıran bu aşama, kısa sürede bir başka arzuyu doğurur: yabancı bir dil öğrenme. Galata'da bir yabancıdan dükkânını temizleme karşılığında Fransızca dersleri almaya başlar. Bütün bu yorucu çabalarının semeresini kısa zamanda alan Ahmed, birkaç yıl içinde Mısır Çarşısı'nda parmakla gösterilecek kadar bilgi sahibi bir insan olmuştur. Üstelik ustası ve babasının dahi ona olan tavırları değişmiş, sert tavırların yerini hürmet ve saygı almıştır.

Hacı İbrahim Efendi'den alınan derslerle değişen talihi, ona başka kapıların açılmasını sağlar. 1857'de ağabeyi Hafız Ali Ağa'nın görevli olduğu Vidin'e giden Ahmed, Vidin'de mahalle mektebine başlar, ancak İstanbul'a geri dönmek gerekince 1861 yılında Tophane'de Sıbyan Mektebi'ne verilir. Hafız Ali Ağa'nın tekrar Vidin'e tayin olmasıyla yeniden Vidin'e gider. Niş Valisi Midhat Paşa'nın, ağabeyini Niş'e aldırması üzerine Ahmed de, Niş'te rüştiyeye verilir ve rüştiye tahsilini orada tamamlar. Arapça ve Farsçanın dışında, astronomi, coğrafya, matematik ve Fransızca gibi alanlarda da bilgi sahibi olan Ahmed, rüştiye döneminde şahsi gayretiyle okuduğu kitaplardan tarih bilgisi de edinir.

Midhat Paşa'nın yeni kurulan Tuna valiliğine atanması üzerine ağabeyi Hafız Ali Ağa ile vilayetin merkezi Rusçuk'a giden Ahmed, Midhat Paşa'nın arzusuyla 1864 yılında Vilayet Mektubi Kalemi'nde ilk memuriyetine başlar. Ancak bu görevi sırasında sıradan bir kâtip olarak kalmaz ve kendisini bir anda vilayetin en gözde memurlarından biri olarak valiliğin en önemli yazışmalarının içinde bulur. Ahmed, bir taraftan da Ahmed olan adına kendi ismini ekleyerek adın Ahmed Midhat olsun diye kendine iltifat eden Midhat Paşa'nın himayesi ve desteğiyle Hacı Salih Efendi'nin medresesine devam ederek Arapça ve Farsça okumuş, Dragan Cankov isimli bir Bulgar siyaset adamından Fransızca dersleri almıştır. Kısa sürede Volter'in felsefi eserlerine kadar geniş bir yelpazede Fransızca eserleri okuyup anlayacak seviyeye gelen Ahmed Midhat Efendi'nin bundan sonraki hayatı da tıpkı açlık içerisinde kıvranan bir insanın eline geçen her şeyi midesine indirmesi gibi, fazla seçim yapmadan, gördüğü her eseri okuyacak bir açlıkla beraber yürüyecektir. Ahmed Midhat Efendi bu devrede özellikle Dragan Cankov'tan çok etkilenir. Ona göre bu zat şim-

diye kadar gördüğü insanların en bilgilisidir. Ondan istifadesi sadece dil öğrenme noktasında kalmamış, her şeyi bildiğine inanan Ahmed Midhat Efendi'ye cehaletin aslında ne kadar hudutsuz olduğunu da göstermiştir. Dragan'ın her fırsatta cahilliğini yüzüne vurması, Ahmed Midhat Efendi'nin, derme çatma bilgilerinin boşluğunu ve hiçliğini anlamasına yardım etmiştir.

Bu dönemde bol bol okumak ama sefih yaşantıyı da elden bırakmamak, zayıf bünyesini oldukça sarsmıştır. Özellikle yoğun bir çalışma ve okuma devresine girdiği bu dönemde doktorların tavsiyesi ve Midhat Paşa'nın izniyle Ziştovi adlı sayfiyeye giderek kafasını rahatlatmak istese de bu çabadan da bir fayda görmez. Bu dinlenme döneminde çalışmaktan, okumaktan ve kitaplardan uzaklaşmış ama yeniden sefahate dalma fırsatı bulmuştur. Bu istirahat uzun sürmez. O sıralarda Sofya'da ıslahhane inşaatına nezaret etmek görevi büyük kardeşine verilmiştir. Kardeşi lisan bilmediği için inşaatta çalışacak yabancı mühendislere tercümanlık yapma görevi Ahmed Midhat Efendi'ye verilir. İlk gençliğinin en çılgın sefahat âlemlerini burada yaşayan Ahmed Midhat Efendi, aklını başına almaması üzerine ailesinin zoruyla ilk eşi Servet Hanım'la evlendirilir. Kendi eşini kendi seçmesi konusunda hürriyeti gasp edilerek yaptığı bu evlilik, onun gerçek hayatın ne olduğunu anlamasını da sağlar. Evlilikten on-on beş gün sonra bir görevle Rusçuk'a tek başına geri gönderilen Ahmed Midhat Efendi, gözlerini tekrar sefahat âlemlerinin içinde açar. Baba olarak gördüğü kardeşinin bir isteğini bu yüzden yerine getirmemesi ve ardından yaşanan kavga evden ayrılmasına neden olur. Geceyi Mektubî dairesinde bir minder üzerinde geçiren Ahmed Midhat Efendi, ertesi gün yakınlarına bir mektup bıraktıktan sonra Tuna'ya atlayarak intihar etmeye karar verir. Bu düşüncelerle sabah kalkar kalkmaz, neden intihar ettiğini kaleme almak ister. Ancak avuç dolu parayı on dakikalık bir zevk uğruna feda eden Ahmed Midhat Efendi'nin cebinde kâğıt ve kalem alacak parası yoktur. Perişan bir hâlde sokaklarda yürürken omzuna bir el dokunur. Bu el, Vilayet Mektupçusu Halil Rifat Bey'in elidir. Aylardan Ramazandır. Halil Rifat Bey onu zorla camiye sokar. Camiden sonra da evine iftara götürür. Caminin Tuna'nın akışıyla tezat teşkil eden uhrevi sükûneti yüreğini bir mabet kubbesi gibi boşaltmıştır. Halil Rifat Bey'in öğütlerini dinledikten sonra intihardan vazgeçer. Ertesi sabah daireye gittiğinde kardeşinin kendisini Midhat Paşa'ya şikâyet ederek işine son verdirdiğini öğrenir. Para kazanmanın, parasız kalmanın ne güç bir şey olduğunu o zaman anlar. Tek emeli elinin emeğiyle yaşamaktır. Aradığı işi yine Halil Rifat Bey'in yardımıyla bulur: Önce odacılık daha sonra da Defter-i Hakanî dairesinde tapu evraklarını doldurma. Böylece el emeğinin bedeli olan kazancın ne kadar kıymetli olduğunu anlayan Ahmed Midhat Efendi, kazandığı küçük küçük paraları biriktirerek bir servet oluşturmanın hesabını yapmaya başlayacaktır.

Bir akşam tapu evrakları koltuğunun altında evine dönerken *Menfa*'da "asker, şair ve filozof" olarak tanımladığı Muhacirîn Reisi Şakir Beyefendi'yle karşılaşır. Koltuğunun altındaki evrakları işaret ederek onların ne olduğunu sorar. Bu evrakların

cildini elli kuruştan doldurduğu tapu evrakları olduğunu söylemesi üzerine, kaşlarını çatarak, kendisinden başarılması güç marifetler beklediğini söyleyen Şakir Bey, onu evine davet eder. O akşam evde edebiyata ve sanata meraklı misafirler vardır. Geceleyin ev sahibinin kütüphanesi olan odada yatması teklif edilir. Bu karşılaşma Ahmed Midhat Efendi'ye yepyeni bir dünyanın kapılarını aralar. Şakir Bey, "İşte sana oda, işte kitaplar da burada. Gündüz nerede istersen gez, akşamları buraya gel. Vekilharç odasında sürünmek sana layık değildir. Yazı yazmak istiyorsan tapu yazma, yazı yaz, telif et, tercüme et. Böylece nam alır, şan kazanırsın," demiştir.

O akşamki sohbetten büyük keyif alan genç Ahmed Midhat, ileride, kendisini elli yıldan beri sürükleyen okuma ve yazma ateşinin yüreğine ilk kıvılcımı orada düşürdüğünü söyleyecektir. Şakir Bey'in ikazından sonra kendisine çeki düzen vermiş ve gazetelere yazılar yazmaya başlamıştır. Şakir Bey'in kendisine zengin kütüphanesini açarak onu yazıya teşvik etmesiyle bütün hayatı değişir. Bu evde geçirdiği üç dört aylık süre zarfında bir taraftan kütüphaneden faydalanırken, bir taraftan da Moliere'den *Le Mariage Force*'yi tercüme eder. Basılmayan bu eserin tercümesinden birkaç yıl sonra Ahmet Vefik Paşa aynı eseri *Zoraki Tabip* adıyla adapte edecektir.

Şakir Bey'le tanışmanın ardından Tuna nehrinin idaresiyle ilgili sandık eminliği görevi alan Ahmed Midhat Efendi, sandık muhasebesi yapılırken kasanın fazla vermesi üzerine Şakir Beyin tüm ısrarlarına rağmen memuriyetten istifa eder ve eşiyle birlikte yaşadığı küçük evine çekilir. Hakkında hayırlı olduğunu düşündüğü bu istifa sonrasında önce *Tuna Gazetesi* muharrirliğine sonra da ziraat müdürlüğü kitabetine tayin olunur. Ömrünün sonuna kadar devam ettireceği gazetecilik ve matbaacılık mesleğinin başlangıcı olan muharrirlik görevini 1868 yılında üstlendiğinde henüz yirmi beş yaşındadır. Bir yıl sonra aynı gazetenin başmuharriri olur.

Midhat Paşa'nın Rumeli'ndeki başarılı icraatları ve icraatlar sonucunda hakkıyla kazandığı itibar sarayda iyi bir intiba uyandırmaz ve o devrin vatanına canla başla hizmet eden diğer devlet adamları gibi Midhat Paşa da saltanatın haksız sillesiyle karşı karşıya kalır. Ardından Bağdat'a tayin olunur. Bu sırada Ahmed Midhat Efendi de Şakir Bey'in tesiriyle hayatını nispeten düzene koymuş, gazetelere yazılar yazmaya başlamış, kardeşiyle barışmış ve yeniden Midhat Paşa'nın teveccühüne mazhar olmuştur. Midhat Paşa, Rumeli'den coşkulu bir merasimle ve sanki bir hükümdar gibi uğurlanırken bu yeni görev sırasında yanında Ahmed Midhat Efendi de bulunmaktadır. Valiyle beraber önce İstanbul'a, oradan deniz yoluyla İskenderun'a, karadan Diyarbakır'a ve en sonunda da keleklerle Bağdat'a varırlar. Böylece on iki yıllık Rumeli macerası sona eren Ahmed Midhat Efendi'nin gözlerinin önünde şarkın büyülü ülkesi açılmaktadır. Bağdat yolculuğunun Ahmed Midhat Efendi üzerinde önemli tesiri olmuştur. Bağdat'ta kendisini kültürlü bir çevre ve kendisini her yönden geliştireceği imkânlar karşılar. Bunların başında kendisine gerçek anlamda Avrupa kültürünü tanıtacak önemli bir isim vardır: Ressam Osman Hamdi Bey. Midhat Paşa'nın Bağdat'a getirdiği dört yüz kişilik kafilenin içine Umur-ı Hariciye

Müdürü olarak dâhil olmuştur. Bu yolculuk sırasında Osman Hamdi Bey, her şeyin fotoğrafını çekmesiyle Ahmed Midhat'ın dikkatini çekmiştir. Ahmed Midhat Efendi'nin bilgiye ve öğrenmeye aç halini fark ettiğinde de ona okuması gereken kitapların listesini vermiştir. Onun öğütlerini yerine getiren Ahmed Midhat Efendi'nin ömrü boyunca en çok minnet duyduğu insanlardan birisi de Osman Hamdi Bey'dir.

Ahmed Midhat Efendi, Osman Hamdi Bey'le Batı kültürünü tanırken, bir taraftan da klasik İslâm bilgilerini genişletecek bir başka isimle tanışır: Bağdatlı Muhammed ez-Zühafî. Zühafî, Bağdat müftülüğünde bulunmuş, fıkıh alanında da ün yapmış bir bilgindir. Ancak ondaki öğrenme aşkına asıl yön verecek kişi bir tesadüf sonucu karşısına çıkar. Bir gün hapse girmiş kocasını kurtarması için bir kadın kendisinden ricacı olur. Ahmed Midhat Efendi kadının dileğini yerine getirir ve kocasını hapisten kurtarır. Bu adam Arapça, Farsça, İngilizce, İbranice, Hintçe bilen, yarı meczup yarı filozof, derviş lakaplı Şirazlı Muhammed Bakır Can Muattar'dan başkası değildir. Can Muattar İranlı olup, zihnî problemlerini Şiîlikle çözüme kavuşturamayınca Protestan misyonerlerle temasa geçmiş, Hristiyanlığı kabul etmiş, misyonerler mektebinde okumuş, Hristiyanlık da kendisini tatmin etmeyince Museviliğe girmiş, hahamlığa kadar yükselmiş, Mecusiliğe merak salmış, bütün bu uğraşlardan sonra zihnî anlamda bitkin ve yorgun bir şekilde yolunun düştüğü Arabistan'da yeniden Kuran'da huzur bulmuş, derin bilgisiyle ayaklı kütüphane denilecek ilginç bir kişidir. Ahmed Midhat Efendi'ye Kuran'ı anlamak için önce Tevrat ve İncil'i okumayı tavsiye eden Can Muattar, onun tefsir, dinler tarihi, Doğu ve Batı filozofları gibi çok geniş bir yelpazede okumalar yapmasını sağlar. Ahmed Midhat Efendi'nin hayat görüşünün değişmesinde, taassuba saplanmamasında ve olaylara tek yönlü değil eleştirel bir gözle bakmasında Can Muattar'ın önemli bir payı vardır. Bu kişi onun için aydınlığın geldiği önemli bir ocaktır. Bu isimler, din, kültür, felsefe, sanat vb. alanlarda Ahmed Midhat Efendi'nin ufkunun genişlemesine katkı sağlamışlardır.

Bağdat yılları Ahmed Midhat Efendi için belki de kimseye nasip olmayacak karşılaşmalarla dolu bir dönem olmuştur. *Tuna Gazetesi* yazarlık tecrübesinden sonra Bağdat'ta memuriyet dışında 15 Haziran 1869'da çıkarılan vilayet gazetesi *Zevra*'nın müdürü ve yazarı olur. Diğer taraftan aile hayatı da düzene girmiş ve sefih hayatı artık bir kenara bırakmıştır. Şimdiye kadarki çabalarından sonra artık ürün vermeye hazır bu ortamda Midhat Paşa'nın kurduğu Mekteb-i Sanayi öğrencileri için *Hâce-i Evvel* adlı ders kitabını yazar, yayınlar ve Bağdat Vilayet Matbaası'nda bastırır. Ardından, *Kıssadan Hisse*'nin ilk baskısı yapılır ve bunu *Letâif-i Rivâyât* serisindeki uzun hikâye kitaplarının ilk on cüzü takip eder.

Basra mutasarrıfı bulunan ağabeyinin ansızın ölümü üzerine Bağdat, Basra ve İstanbul'da bulunan ve on beş kişiyi bulan aile üyelerinin sorumluluğu bir anda omuzlarına yüklenen Ahmed Midhat Efendi, kalabalık aile efradını bir vapurla İstanbul'a gönderir. Ancak gerek kendisi gerek ağabeyi para kazanmak için değil dev-

lete hizmet için memuriyet yaptıklarından, üstelik bu davada bulunmayanları Midhat Paşa dahi hizmetine kabul etmediğinden, bu yolculuk Midhat Paşa'nın maddi yardımlarıyla gerçekleşmiştir. Ahmed Midhat Efendi, onları İstanbul'a gönderdikten sonra Bağdat'ta bir evde dört bekâr arkadaş; Hamdi Bey, Kaymakam Feyzi Bey ve Vali Muavini Raif Efendi'yle geçirdiği zamanları hiç unutamaz. Ailenin İstanbul'a dönüşünden sonra sekiz ay daha Bağdat'ta kalan Ahmed Midhat Efendi, Maarif Nezaret-i Celilesi kanalıyla İstanbul'a alınmasını ister. Bu isteği kabul edilmeyince görevinden istifa eder ve 1871'de İstanbul'a gelir.

Ahmed Midhat Efendi, kalabalıklaşan ailesine katkı sağlamak amacıyla dostlarının arzusuyla önce Ceride-i Askeriye'ye başmuharrir olur. Bu arada bir taraftan geçim sıkıntısı bir taraftan da yıllardır hayalini kurduğu yazarak yaşamını sürdürme hevesi ona iş hayatının ilk cesur adımlarını attırır. Tahtakale'de oturduğu evde kurduğu matbaada tüm aile üyelerinin yardımıyla kitaplarını yayımlamaya başlar. Böylece ilk aile şirketi kurulmuş ve belki de Müslüman Osmanlılar arasında ilk serbest teşebbüs hamlesi kendisini göstermiştir. Bu olağanüstü çabada kendisinden ve ailesinden başka yardımcısı yoktur. *Hâce-i Evvel* ve *Letâif-i Rivâyât* cüzlerinden kazanılan paranın kâğıt masrafını bile çıkarmaması üzerine isyan eden aile üyelerini sakinleştiren Ahmed Midhat Efendi'yi böylesine olumsuz şartlarda dahi yazarlığa ve matbaacılığa devama sevk eden şey sadece cesarettir.

Bu dönemde maddi sıkıntılar yüzünden başka işler de arayan Ahmed Midhat Efendi, *Basiret* gazetesine geçer. Ardından bir yıl içinde matbaasını genişleterek önce Asmaaltı'nda Camlı Han'a, ardından Babıali Caddesi'ne taşır. Karşısına çıkan iş tekliflerini de kaçırmayan Ahmed Midhat Efendi, Türkçe ve Fransızca çıkan *Takvim-i Ticaret* gazetesinin sahibi Mösyö Peraldi, gazetesinin basımını ve Türkçe sayfalarının hazırlanmasını kendisine teklif edince bu teklifi hemen kabul eder ve Fransızca sayfalar için kendisinde bulunmayan hurufatı Marsilya'ya sipariş verir, Fransızca bilen bir mürettip bulur. Böylece matbaasında Fransızca gazete de basmaya başlamıştır. Bir yıl geçmeden matbaasını Beyoğlu'nda Haçapulo Çarşısı'na taşır. Beyoğlu'nda fotoğrafçı Paskal Sabah Efendi, foto-litografya yönteminden daha fazla yararlanmak için *Orient Illustree* adlı Fransızca bir resimli gazete yayımlamaya karar vermiştir. İleride bu gazetenin Türkçesini de yayınlamak istediği için Ahmed Midhat Efendi'den yardım ister. Onun da emeli yazıcılığı ve matbaacılığı ilerletmek olduğu için bu teklifi kabul eder. Borç harç bir matbaa takımı satın alınır ve Beyoğlu'na taşınılarak matbaa açılır.

Bu mekân değişikliğinin kendisi için hayırlı olacağına şüphesi yoktur. Bu dönemde *Devir* mecmuasının kapatılmasından sonra kardeşi Cevdet adına *Bedir* adlı bir mecmuanın yayınına izin alınır. Ancak bu mecmua da on üçüncü sayıdan sonra "şiddetli lisanı" sebep gösterilerek kapatılır. Ardından *Dağarcık* adlı bir fen mecmuasını yayımlar. *Dağarcık*'ı yayımlamasındaki tek amacı halkı fen ve felsefe konularını okumaya teşviktir. Ancak bu mecmuada yayımlanan bir makalesinde materyalist

düşüncelerden bahsettiği iddiasıyla *Basiret* gazetesinde yayınlanan bir makalede İslam karşıtlığıyla suçlanır. Tam bu problem çözüldü diye düşünürken bir akşam Gedikpaşa'daki Osmanlı Tiyatrosu'nda kardeşi Cevdet'le birlikte perdenin açılmasını beklediği anda, zaptiyeler tarafından alınıp hapishaneye götürülür. Ebuzziya Tevfik Bey de oradadır. Kısa bir süre sonra Kemal Bey ve Nuri Bey'lerin de tevkif edildiği haberi gelir. Sonuçta Ahmed Midhat Efendi, neden tevkif edildiğini öğrenemeden 1873 yılında Genç Osmanlılar'ın arasında Rodos'a sürülür.

Maceralı bir vapur yolculuğundan sonra Rodos'a ulaşılır ve "muzır yayın yapmak" gibi çok önemli bir suçtan sürgün edilen insanlar, Rodos'un en yüksek yerine kurulmuş olan zindanın arka tarafında bulunan bir eve götürülür. Ahmed Midhat Efendi, kaleminin getirdikleriyle hayatını idame ettiren birisi olduğu için, sürgünde yazdıklarıyla hem kendisini hem de İstanbul'daki ailesini geçindirebileceğini daha sürgün yolundayken hesap etmiştir. Bu yüzden eve yerleşir yerleşmez yazmaya başlar. İlk ortaya çıkan ürün, *Letâif-i Rivâyât* içinde basılan "Ölüm Allahın Emri" adlı küçük hikâyesidir. Ancak eve yerleşmelerinin üzerinden birkaç gün geçmeden, bu ağır suçlular İstanbul'dan gelen bir emirle zindanın içinde bir başka yere sevk edilir. Prangaya vurulmuş haydut ve katiller bile akşam olduktan sonra serbest kalırken, Ahmed Midhat Efendi ve Ebuzziya Tevfik Bey, başkalarıyla konuşmaları yasak bir hâlde dört duvar içerisinde ah edip inlemekle vakit geçirmektedirler. Bir zaman sonra haklarında kaçmayacaklarına dair bir güven oluşunca hapishane yakınlarında bulunan bir kütüphaneye gitmelerine izin verilir. Bu kütüphanede Müdür Şeyh Abdullah Efendi'yle tanışır ve onunla edebi sohbetlere başlarlar. Özellikle bu isimden çok yararlanırlar.

Başkalarıyla görüşmenin yasaklanması kadar kötü bir ceza yoktur. Özellikle geçmiş göz önünde olduğu halde geleceğin ölüm karanlığı kadar karanlık görünmesi kısa sürede keder ve bezginliğin bütün ruhunu sarmasına da sebep olur. Ahmed Midhat Efendi, Rodos'a sürgün olmanın getirdiği bu kötümserlikten dine sarılarak kurtulur. Böyle korkunç bir felaketle karşı karşıya kaldığı günlerde kendisini selamete çıkaracak tek şeyin din olduğunu fark etmiştir. Allah'ın lütuf ve merhametine sığınmaktan başka çaresi kalmadığını anlayınca, fikirleri baştan aşağı değişmiş ve etrafında daha farklı şeyler aramaya başlamıştır. Ebuzziya Tevfik Bey'le birlikte önce beş vakit namaza ardından Halidiye şeylerinden Ali Talip Efendi'nin de yol göstermesiyle zikir ve tespihe başlarlar. Bunun yanında vücutlarının hareketsizlikten ağırlaşması kısa sürede olumsuz etkilerini göstermeye başlayınca oturdukları yerde bir trapez kurarak, spor yapmaya başlarlar.

Rodos sürgünlüğü sırasında Ahmet Mithat Efendi, kendisi gibi, suçu, günahı olmadığı hâlde ceza çeken insanlarla karşılaşır. Bu insanların içinde mahkemeye bile çıkarılmaya gerek görülmeden asılan mahkûmları görünce sık sık adalet düşüncesini hatırlar. Bu acı zamanlar içinde yazı yazmaktan el çekmemiştir. Hem kendisini en iyi ifade eden şeyin yazı olması hem de İstanbul'da eline bakan yakın-

larının olması, etrafının felaketlerle sarıldığı perişan zamanlarda bile yazıya devam etmesini sağlamıştır. *Dünyaya İkinci Geliş, Açık Baş, Ahz-ı Sar* gibi birkaç kitabın yanı sıra, *Kırkambar*'ın ilk on sayısını yazmış ve *Hasan Mellah* adlı romanının ilk planını düzenlemeye başlamıştır.

Bağdat'ta bulunduğu zamanlarda en çok gerçekleşmesini istediği şey, memlekette eğitim ve öğretim yöntemlerinin iyileştirilmesidir. Eğitimin yaygınlaştırılmasının yollarından biri olarak gördüğü bu iyileştirmeyi gerçekleştirebilmek adına şimdiye kadarki tecrübeleri geliştirmeyi düşünür. Rodos'ta muhafazalarına atanan Ahmed Ağa adlı bir mülazımın yeğenini okutmak için kendisinden izin ister ve izni alır. Çocuk on bir yaşına geldiği hâlde bir harf bile öğrenememiştir. Alfabenin ilk harfinden başlayarak ders vermeye koyulur. Derslere başlamasının üzerinden çok zaman geçmeden, Mutasarrıf Mâşuk Paşa'nın İstanbul'a izinli gittiği bir dönemde onun yerine geçen muhasebecisi, bir bayram günü sadece kale içine değil dışına çıkmalarını da yasaklar. Hatta eğitimi Ahmed Midhat Efendi'ye her şeyden fazla mutluluk veren Mustafa'nın ders alması da yasaklanmıştır. Bu muhasebeci, biraz da taltif edilmek arzusuyla, Mâşuk Paşa zamanında çarşı, tekke, han, hamam, kütüphane gibi yerlere rahatça girip çıkan Ahmed Midhat Efendi ve Ebuzziya Tevfik Bey gibi "tehlikeli suçluların", bir araya gelip konuşmamalarının lazım geldiğini, o dönemde Rodos'a gelen Cezayir-i Bahr-ı Sefid valisine söylemiş ve ondan yasaklama emrini almıştır.

Eğitim yöntemini kolaylaştırmak için başladığı yarım kalan tecrübe, kısa süre sonra özgürlük alanlarını alabildiğine genişletecek bir yöneticinin Rodos'a gelmesiyle yeniden başlar. Manav oğlu Yusuf Ağa, Arapça ve Farsça'yı daha önceden görmüş olan oğlu Ethem'i ona emanet eder. Ardından Muhasebeci Hamdi Efendi'nin oğlu öğrencisi olur ve beş altı çocukla zindanda bir okul açmayı başarır. Okul, şimdilik kendi odasından ibarettir. Böylece yeni öğretim yöntemlerine göre Rodos'ta kuracağı "Medrese-i Süleymaniye" adlı okulun temelleri de atılmış olur. İki ay içinde öğrenci sayısı yirmiye ulaşır. Ahmed Midhat Efendi, çocuklara ders vermeye başladığı bu dönemde annesinin vefatı üzerine 1874 yılında eşi Servet Hanım'ı da Rodos'a aldırır ve kızı Saniye de 1875 yılında Rodos'ta doğar.

Ahmed Midhat Efendi'nin bu başarısı, o dönemde Rodos mutasarrıfı bulunan Dilaver Paşa'nın takdirini kazanmış ve Mutasarrıf, Ahmed Midhat Efendi için yüz elli öğrenci alacak bir okul yaptırmıştır. Okula, Rodos'un fatihini de hatırlatacak şekilde Medrese-i Süleymaniye adı verilmiştir. Bu okulun ilerleyişi ada halkının da eğitime bakış açısını değiştirmiş, Ada'nın fakir halkı aralarında yardım toplayarak beş altı yüz öğrenci alabilecek kâgir bir okul binası inşa ettirmişlerdir. Affedilmesi sonrası İstanbul'a gelen Ahmed Midhat Efendi, kendisini Rodos Tahrirat Müdürlüğü'ne tayin ettirerek Rodos'a dönecek ve Medrese-i Süleymaniye'yi daha iyi bir duruma getirmek için bir süre daha Rodos'ta kalacaktır.

Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve V. Murat'ın tahta geçişiyle affedilen ve 1876 yılında İstanbul'a dönen Ahmed Midhat Efendi, gazetecilik, yazarlık ve basın yayın faaliyetlerine yoğun olarak devam etmiştir. İstanbul'a gelişinden on beş gün sonra *İttihat* gazetesini çıkarmaya başlaması bu düşünceyi doğrulamaktadır. 1878 yılında *Takvim-i Vakayi*'e müdür olarak görevlendirilir ve aynı yıl gazetecilik tarihinin en uzun ömürlü gazetelerinden biri olan *Tercüman-ı Hakikat*'i çıkartmaya başlar. 1879 yılında da Matbaa-i Âmire'ye müdür olur. Bu yıllar yazar için tam bir refah devresidir. Akbaba'da Balcıoğlu çiftliğini satın alır, Melek Hanım'la ikinci evliliğini yapar. Sırmakeş suyunun da bulunduğu Serdaroğlu çiftliğini alır, Muallim Naci'yle kızını evlendirir. Meclis-i Umur-ı Sıhhiye Azası ve başkâtibi olur. Beykoz'daki yalıyı satın alır. 1889 yılında Stockholm Müsteşrikler Kongresi'ne üye olarak katılır ve Avrupa'da üç ay boyunca seyahat eder. 1895 yılında Meclis-i Umur-ı Sıhhiye reisi olur. Bütün bunlar, hayatını idame ettirecek imkânları çoğu kez kendisi hazırlayan Ahmed Midhat Efendi'nin, özellikle II. Abdülhamit Dönemi'nde iktidarın imkânlarından da yararlandığını göstermektedir.

1908 sonrasında tekrar *Tercüman-ı Hakikat* ve daha sonra da *Sabah*'ta yazmaya başlayan yazar, artık eskisi gibi başarılı olmadığını fark etmiştir. Muhit / çevre ona yabancıdır. II. Meşrutiyet sonrası emekli olarak bir süre Darülfünun, Darulmuallimat ve Mederesetülvâizin'de çeşitli dersler vermiş ve 28 Aralık 1912'de fahri olarak ders verdiği Darüşşafaka'da vefat etmiştir. Vefatının sebebi de haftada bir gecesini geçirdiği Darüşşafaka'da bir gece dinî sohbet ederken, tanınmış hocalardan birisinin hadis-i şerife itiraz etmesi ve bu itiraz üzerine Ahmed Midhat Efendi'nin hiddetlenmesidir. O gece beyin kanaması geçiren Ahmed Midhat Efendi, İsmail Safa'nın kardeşi Ali Kâmi Bey'in kollarında, öğretmenlerin ve çok sevdiği öğrencilerin arasında vefat eder.

- Rus Dili Grameri – Kurmay Yayınevi
- Türkçe-Rusça Rusça-Türkçe Konuşma Kılavuzu – Kurmay Yayınevi
- Türkçe-Rusça Rusça-Türkçe Atasözleri Sözlüğü – Sosyal Yayınlar
- Rusça – Türkçe Türkçe – Rusça Sözlük – Kurmay Yayınevi

"FELÂTUN BEY İLE RÂKIM EFENDİ ÜZERİNE"

Türk edebiyatının yenileşme tarihinde önemli bir devreyi dolduran ve XIX. yüzyılın son çeyreğinde aydınlığın geldiği bir ocak olan Ahmed Midhat Efendi'nin, matbaa kurması ve işletmesi, her alanda sayısız kitap ve risale neşretmesi ve Osmanlı toplumunu okumaya alıştırması gibi büyük emekleri düşünülünce onun Osmanlı yazı hayatını içeren bir kitabın önsözü olarak nitelendirilmesi hiç de abartı olarak algılanmaz.

Fakir bir esnaf ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelen Ahmed Midhat Efendi, oldukça güç şartlar içinde yetişmiştir. Çocukluğu mahrum bir ortamda ve oldukça "serazat" geçmiş ve ailesinin geçim zaruretinden dolayı Mısır Çarşısı'nda bir aktar dükkânına boğaz tokluğuna çırak olarak verilmiştir. Bu yıllar, Ahmed Midhat Efendi'nin yaşadığı zorluklar ve çektiği sıkıntılar yüzünden, sefaletten ve cehaletten kurtulma arzusunu yoğun olarak hissettiği bir dönemdir. Okuma yazma dâhil her şeyi Mısır Çarşısı'nda neredeyse el yordamıyla öğrenen Ahmed Midhat Efendi, bütün bu çabalarının karşılığını, birkaç sene içerisinde, çırağı olduğu çarşının en bilgili insanı olmakla alacak, kitaplara ve bilgiye duyduğu açlığın/ilginin başlamasına sebep olan bu başlangıç, ömrünün sonuna kadar ilk günkü heyecanını hiç yitirmeyecektir. Hem dostu hem de Rodos'ta sürgün arkadaşı olan Ebuzziya Tevfik'in Mecmua-i Ebuzziya'da onun hakkında yazdığı "Biz Nasıl Çalışıyoruz Başkaları Nasıl Çalışıyor; Ahmed Midhat Efendi"[1] adlı makalesinde de ifade ettiği gibi, hayata nasıl çalışarak başladıysa, ömrünün sonuna kadar bu yoğun çalışma temposundan hiç ödün vermeden aynı şekilde devam eden Ahmed Midhat Efendi'ye takılmış lakaplardan ikisinin "Kırk Ambar" ve "Kırk beygir kuvvetinde bir yazı makinesi" olması da tesadüfî değildir.

---

[1] Ebuzziya Tevfik, "Biz Nasıl Çalışıyoruz, Başkaları Nasıl Çalışıyor: Ahmet Mithat Efendi", *Mecmua-i Ebuzziya, Zammiye-i Mecmua-i Ebuzziya*, cüz 80, Sayı: 18, 1316.

Mehmet Kaplan'ın ifadesiyle, Türk okuyucunun romanın lezzetini ilk defa eserleriyle tattığı[2] Ahmed Midhat Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun hayat hikâyesinin yeniden yazıldığı bir devre aittir. Onu, bugün de önemli ve ilgi çekici kılan şey, hem yeni hikâyenin yazıldığı dönemin ihtiyaçlarını doğru tespit etmesi hem de bu yeni dönemde toplumda uç veren zihinsel yetimliğin telafisi için metinler üretmiş olmasıdır. Özellikle bu telafi edici tavır, Ahmed Midhat Efendi'nin, eserleriyle "sevecen, yol gösterici bir baba" rolünü üstlendiğini de göstermektedir.

Ahmed Midhat Efendi, hayat hikâyesinden de anlaşıldığı gibi, zaman zaman "hâmileri" aracılığıyla kısa süreli kabul ettiği devlet memuriyetleri dışında, geçimini şahsi teşebbüsleri ve olağanüstü gayretleriyle temin etmiştir. Daha çocuk yaşta, Mısır Çarşısı'nda başlayan çıraklık macerası ve o yıllarda içinde bulunduğu zor şartları aşma ve yükselme arzusunun gitgide kuvvetlenmesinde, "En tesirli kuvvet macunu sefalettir. Ben, onu çeke çeke kuvvetlendim." sözleri ile dile getirdiği tutumun payı olmalıdır. Ahmed Midhat Efendi, gerek şahsi teşebbüsleri ve olağanüstü gayretleriyle temin ettiği geçiminin, gerekse iktisat konusundaki kuramsal çalışmalarının sağlamasını hikâye ve romanlarında daha somut hâle getirir. Onun eserlerindeki pek çok kahraman, yazarın kendi hayatında olduğu gibi memuriyet yerine şahsi teşebbüsle para kazanır.

Eserlerinde, sık sık çalışmanın lezzeti üzerine Avrupa'dan örnekler veren yazar, Kristof Kolomb, Gutenberg, Voltaire gibi isimlerin şan ve şereflerini kara kaşları kara gözleriyle değil, çalışkanlıklarıyla elde ettiklerinin altını çizer.[3] Bu arada *"İnsan için semere-i sayından başka bir şey yoktur", "Talep edenler yani çalışanlar bulurlar, yani nail olurlar."* gibi içerisinde çalışmanın önemine işaret eden birçok "ahkâm-ı celile"yi ve hatta *"Meramın elinden bir şey kurtulmaz", "Çiğnemeden yutulmaz"* gibi atasözlerini de örnekler. Ona göre aşksız nasıl yaşanmıyorsa, çalışmadan uzak yaşamak mümkün değildir. Aşk bile insanı çalışmak, eser vermek gibi eğlendirmez.[4]

"Ekonomi Politik" adlı eserindeki: *"Eskiden kalma sanayi'-i dâhili-*

---

[2] Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, Dergâh Yayınları, İstanbul1994, II. baskı, s.93.

[3] Ahmet Mithat Efendi, *Sevda-yı Say u Amel*, Kırkanbar Matbaası, İstanbul 1296, s.45.

[4] Age., s.34.

yemizin her biri birer suretle mahv ve münkariz olup, şimdi Müslüman olan erbab-ı mesa'iye kayıkçılık ve hamallık gibi zur-ı bazuya ve kuvvet-i vücuda ta'alluk eder birkaç adi meşguliyetten başka bir şey kalmamış gibidir."[5] satırlarında da, eskiden kalma sanayimizin çöktüğü, Müslüman mesai erbabına kayıkçılık ve hamallık gibi vücut kuvvetine bağlı birkaç "adi" uğraştan başla bir şey kalmadığı bir dönemde, her şeyi tersine çevirmenin ve yeniden ayağa kalkmanın yolunun eksik olan şeyleri vücuda getirmek olduğu düşüncesinin altını çizmektedir.

Ahmed Midhat Efendi, tembellikle kalem odalarında vakit geçiren memurlar yerine, tüccarları tercih eder. Çünkü devlet hazinesi insanlar kalem odalarında akşama kadar esnesin diye maaş vermez. Kaldı ki, kitabın son bölümünde serbest meslek sahipleriyle memurlar arasında yaptığı karşılaştırmayla, tercihinin serbest meslekten yana olduğunu ortaya koyar. Sabah erken saatlerde, Eminönü'nde Kartal'dan ve farklı yerlerden sebze yüklü kayıkların buraya nasıl geldiğini, malların şehre nasıl dağıtıldığını, herkesin tatlı uykuda olduğu bir saatte, serbest meslek mensuplarının nasıl çalıştığını uzun uzadıya anlattıktan sonra, meskenetle vakit geçiren memurlar yerine, kalkınmanın lokomotifi olarak bu insanları örnek gösterir:

"Ve şu erbab-ı mesainin ne büyük bir şevk, ne azim bir gayret fakat ne mağbut bir lezzet ve zevk u safa ile çalıştıklarını nazarlarda katiyen tayin eyledikten sonra bir de Bab-ı Âli'ye gelerek bir memuriyetle kayırılmak için istirhamlarda, yüz suyu dökmekte bulunan biçaregânın hâllerini gözden geçiriniz. Ve isterseniz seksen beşi bir kaleme dolarak birbirini fasl ve şunu bunu istihzadan başka işleri olmayan beyleri, efendileri tetkik ediniz de sevda-yı say u amel şevkiyle çalışanları histen mahrum olanlarla güzelce mukayese buyurunuz. İşte sizin için en büyük bir ders-i ibret verecek olan tetkik bu tetkiktir." [6]

Bu yüzden; memuriyeti eleştiren Ahmed Midhat Efendi, çocuklarını memur yapmak isteyen babaları daha yolun başında ikaz eder:

"Bazı kere zihninizden geçti de "Oğlum büyük adam olursa ben de ekmeğini yerim." Dediniz değil mi? Hâlbuki oğlunuz size ekmek yedirecek kadar büyük adam olmak için onbeş seneye muhtaç ise yukarıda tarif ettiğim surette bir tacir olmak için o kadar zamana da muhtaç değildir."[7]

---

[5] *Ahmet Mithad İktisat Metinleri* (Sadeleştirenler ve Yayına Hazırlayanlar: Erdoğan Erbay-Ali Utku), Çizgi Kitabevi, Erzurum 2005, s. 61.

[6] Ahmet Mithat Efendi, *Sevda-yı Say u Amel*, Kırkanbar Matbaası, İstanbul 1296, s.76.

[7] Ahmet Mithat Efendi, *Teşrik-i Mesai, Taksim-i Mesai*, Kırkanbar Matbaası, İstanbul

Ahmed Midhat Efendi, iktisat konusundaki kuramsal çalışmalarının sağlamasını kendi hayatında da somut bir hâle getirmiştir. Oğlu Kâmil Yazgıç'ın babasına dair hatıralarında bu hususta pek çok örnek bulunmaktadır: Türkiye'ye ilk suni kuluçka makinesini ve fennî arı kovanlarını getiren Ahmed Midhat Efendi'dir. Yine; Avrupa'dan nadide meyve aşıları ve fidanları getirip bunları köylülere dağıtan odur. Hatta bir ara cins tavuk yetiştirmeye merak salmış ve bunda da başarılı olmuştur. Onun bu merakı yüzünden Beykoz'daki çiftliği bir numune çiftliği halini almıştır. Özellikle ziraatçılıkta hayvan yetiştirmek için kullanılan bütün modern vasıtalar bu çiftlikte mevcuttur. Beykoz'un meşhur kirazı, vişnesi, elması, armudu, üzümü Ahmed Midhat Efendi'nin yadigârıdır.[8] Kâmil Yazgıç, Ahmed Midhat Efendi'nin anısına yapılan jübilede yaptığı konuşmada, arazilerinde bulunan Sırmakeş Suyu'nu şişeleyerek sattıklarını, hatta babasına, "Suculuktan daha kârlı bir iş yok mu?" sorusunu sorduğunda, "Bu ticaret işinde elli kişi çalıştırıyoruz, çoluk çocuklarıyla iki yüz kişiyi geçindiriyoruz!" cevabını almıştır. Aynı konuşmada Kâmil Yazgıç, çiftlikteki ineklerin sütünden yapılan yoğurtların Bahçekapı'daki lokantalara satıldığından da söz etmektedir.[9]

Tanpınar'a göre; "muaşeret ikiliğinin romanda tasavvur şekli ve terbiye meselesine verdiği ehemmiyet"le[10] dikkat çeken *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanı 1875 yılında yayınlanır. Romanın yayımlandığı yıl, Tanzimat Fermanı'nın ilan edilişinin üzerinden 36 sene geçmiştir.Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte, Batılılaşmanın bir devlet programı hâline gelmesi ve bu çerçevede devlete ait bütün kurumların yenilenmeye başlaması, bu değişimin kısa bir sürede gündelik hayatta da karşılık bulmasına yol açmış; yüzyıllardır "öteki" olarak görülen Batı'nın hayat biçimi, giyim kuşamı, modaları, düşünce biçimi, sosyal ve siyasi yapısı, felsefesi, Osmanlı için kendisinden mutlaka yararlanılması gereken ve vazgeçilmesi mümkün olmayan

1296, s.116.

8 Kâmil Yazgıç, *Ahmet Mithat Efendi Hayatı ve Hatıraları*, Tan Matbaası, İstanbul 1940, s.63-64.

9 *Bir Jübilenin İntiba'ları Ahmet Mithat'ı Anıyoruz*, (Haz.) Hakkı Tarık Us, Vakit Gazetesi Kütüphanesi, İstanbul 1955, s.91.

10 *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Haz. Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, 6. Baskı, s.254.

önemli değerler hâline gelmiştir. Kısa sürede toplumsal hayatta da karşılığını bulan bu değişim isteği; bu hayata ait pek çok unsurun, modernleşme süreci içerisinde yeni dönemin getirdiği düşüncelerle; yeniden konuşulmasını, tartışılmasını ve biçimlendirilmesini de sağlamıştır. Bu bağlamda, *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanı da bu değişimin getirdiği problemleri ele alan bir eserdir. Gökçek'in ifadesiyle, *"Felâtun Bey, Tanzimattan sonra ortaya çıkan tembel, mirasyedi ve cahil özentisi tipi temsil eder. Onun temsil ettiği değerler sistemini yazar "alafranga" kavramıyla özetler."*[11]

Râkım Efendi anne ve babasını kaybettikten sonra kendisini okula gönderebilmek için gündeliğe giden, halk mutfaklarında kül kömür olan Fedayi Bacı'nın büyüttü bir yetim çocuktur. Okullarını iyi dereceyle bitirir, Fransızcasını geliştirir, ciddiyet ve çalışkanlığıyla yere sağlam basar. Tercüme ve özel öğretmenlikle masraflarını fazlasıyla çıkarır. Hayattaki en büyük amacı çalışmak ve kimseye muhtaç olmadan hayatını devam ettirebilecek bir refah seviyesine ulaşmaktır. Felâtun Bey'in düşünceleri ise tam tersidir. Platon adını kendi ismine tercih eder. Hiç okumadığı maroken ciltli kitaplarının üzerine A.P. harflerini yazdırır. Eğlence düşkünü bir mirasyedi olarak bütün zamanını kadınlarla ve kumar oynayarak geçirir. Romanın sonunda her ne kadar bir İngiliz kızının aşkıyla durumu biraz gölgelense de Râkım Efendi eski durumuna tekrar döner. Ancak Felâtun Bey, baba parasını tükettikten sonra bir adada mutasarrıflık görevini kabul etmek zorunda kalır.

Ahmed Midhat Efendi'nin, hayata çalışma/ticaret merkezli bakışının en zengin örneklerini içeren metinlerden biri olan *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında da bir taraftan kendisine benzeyen, alınteriyle para kazanan ve bu yüzden romanda hamiliğini yaptığı Râkım Efendi'yle, hazırdan yiyen bir mirasyedi olduğu için alay ettiği, aşağıladığı Felâtun Bey'in üzerinden iki tip Batılılaşma arasındaki farkları ortaya koyarken bir taraftan da çalışma arzusuyla başarıya ulaşma fikrini işler.

Tophane kavaslarından birinin oğlu olan Râkım, babası vefat edince, kendisine miras olarak Salıpazarı civarında üç odalı bir çürük kü-

[11] Fazıl Gökçek, *Tanzimat Dönemi Türk Romanı İçin Bir Çerçeve Denemesi*, Dergâh yayınları, İstanbul 2012, s.22.

mes ve bir Arap cariyeden başka hiçbir şey kalmamıştır. Râkım büyür, önce Taş Mektep, ardından Valide Rüştiye Mektebi ve on altısında Hariciye Kalemi'ne kendisini kabul ettirir. Romanda geçen: *"Aman bu çocuk ne kadar çalışıyordu! Hani ya "Gece gündüz çalışıyor" derler ya? İşte gece gündüz gerçekten çalışan buydu!" ya da "Hiç Râkım için iş bulunur da kabul edilmemek mümkün olur mu? Herif iş makinesi!"* ifadeleri, hem Râkım'ın idealize edildiğini hem de bu ifadelerin aslında Ahmed Midhat Efendi'nin kendi hayat tecrübesi olduğunu göstermektedir.

Kimi zaman:

"Fakat Râkım'ın cep harçlığına o kadar ihtiyacı yoktu. Sabahleyin Süleymaniye'ye, Medreseye gidip saat dörtte oradan çıktıktan sonra Kalem'e, bâdehu Kalem'de aldığı Fransızca dersini takviye ile beraber bu esnada bir kat daha ileriye gitmek için Galata'da bir hekime giderek akşam saat birde hanesine gelen ve ba'de't-taam Kazancılar Mahallesi'nden Beyoğlu'na çıkıp yine Hariciye Kalemi'nde refiki bulunan bir Ermeni'ye Türkçe okutmak ve bu hizmete mukabil onun birçok Fransızca kitaplarını karıştırmak ile vakit geçiren bir çocuğa paranın lüzumu kalır mı?"

Kimi zaman da, tanıdıklarından bir matbaacının kendisine getirdiği bir kitabı tercüme ederek karşılığında yirmi altın kazanan Râkım Efendi'nin bu çabasını*: "İşte ömründe yirmi lirayı görmemiş ve insan olmak için ne lazımsa istihsal-i umurunda sâydan geri durmamış olduğu hâlde ilk defa olarak bu parayı kazanmış olan zat bizim Râkım Efendi'dir."* Diyerek anlatan yazar için ekmeğini taştan çıkaran ve mali durumunu çok çalışarak düzelten Râkım Efendi bir iftihar vesilesidir.

Râkım Efendi'nin üreticiliği, çalışkanlığı, hatta Râkım Efendi için kullanılan "Herif 'iş makinası!'" ifadesi de, Ahmed Midhat Efendi'ye takılan "yazı makinası" lakabını hatırlatmaktadır. Mirasyedi bir memur olan Felâtun Bey'in eleştirisi de, Ahmed Midhat Efendi'nin ekonomik anlamda serbest girişimden yana olduğunun açık bir ispatıdır. Kişinin ticaret yaparak milli gelirinin artmasının devleti de zenginleştireceğine inanan Ahmed Midhat Efendi, bu yüzden memuriyete mesafeli durmuş çalışmadan geçinenleri ve herkesin memur olma sevdasını eleştirmiştir.

Çalışarak başarı ve mutluluğa ulaşma fikrinin işlendiği bu romanın dikkat çekici taraflarında biri de romanla yazarı arasındaki ilişkidir. Özellikle *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında, Ahmed Midhat Efendi'nin eserine hayatından girmek/başlamak, eseri ve yazarı anla-

mak için okuyucuya önemli imkânlar sunmaktadır. Gerek Menfa'da özellikle Rodos sürgünlüğüne dair anlattıkları, gerekse daha sonra hakkında yazılan hatıralar ve biyografiler; yazarın hayatı ve kurmaca dünyası arasındaki yoğun geçişliliğin, romanı için önemli bir kaynak teşkil ettiğini göstermektedir.[12] Edebi metinlerin yazarların hayatından bağımsız bir varoluşa sahip olmadıkları düşüncesinden yola çıkarak, Ahmed Midhat Efendi'nin kurmaca eserlerinde yaptığı şeyin bir anlamda kendini anlatmak olduğunu söyleyebiliriz. Cemal Süreya'nın "Şairin hayatı şiire dâhildir." sözünü, "Ahmed Midhat Efendi'nin hayatı, kurmaca eserlerine dâhildir." şeklinde uyarlayarak, onun hem kendi yaşamöyküsüne ait metinleri hem de hakkında yazılmış hatıraları ve biyografileri alt alta koyduğumuzda, kurmaca metinlerin, yazarın yaşamını ortaya koymada belirleyici bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu benzerlik çerçevesinde, *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında bu çerçevede dile getirilenleri birkaç başlık altında sıralamak mümkündür:

Ahmed Midhat Efendi'nin eseri ve hayatı arasındaki önemli geçiş noktalarından biri de, *hamilerin / yetişmeye yardımcı olanların ve tesadüflerin* yazar ve kahramanları üzerindeki tesiridir. *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanında da, eski Tophane kavaslarından birisinin oğlu olan Râkım, annesi elinde yetim olarak kalır. Kavas olan babadan onları geçindirecek hiçbir şey kalmamıştır. Çalışkanlığıyla on altı yaşında kendisini Hariciye Kalemi'ne kabul ettirir. Ancak evladını bu boya getiren anne vefat eder. Annesinin ölümünden sonra henüz aylığı yıllığı olmayan Râkım'ı, Fedayi adlı Arap cariyeleri himaye eder. Dikiş diker, çevre işler, çamaşıra, tahta silmeye gider ve aldığı parayı kuruşu kuruşuna Râkım'a verir. Böylece Fedayi, hanımının kendisine emanet ettiği "nur-ı dide"yi hâli vakti yerinde bir insan evladı gibi dört dörtlük yaşatmayı başarır.

Tanzimat sonrası değişen toplumsal hayata eserleriyle önemli katkılar sağlayan Ahmed Midhat Efendi'nin eserlerindeki en ayırt edici vasıflarından biri, *"kadın"* üzerinde önemle durması ve kadınların, yaşadığı yüzyıldaki durumuna ait pek çok problemi eserlerine taşımasıdır. Ahmed Midhat Efendi, Tanpınar'ın da ifade ettiği gibi: *"Hristiyan*

[12] Salim ÇONOĞLU, *Bir Hayat Hikâyesinin Kâğıttan Tanıkları Hikâye ve Romanlarında Ahmet Mithat Efendi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.

dünyası ve Batı ahlakı karşısında daima saf ve Avrupa kültürüyle muvazeneli şekilde aydınlanmış yerli ahlâkın ve örfün müdafii olduğundan" [13] Osmanlı kadınının, Batı kadını karşısında, "sınırların aşılmaması" kaydıyla, eğitim görmesini, yabancı dil öğrenmesini hatta çalışabilmesini arzulayan bir aydın olarak dikkati çeker. Ahmed Midhat Efendi'nin ele aldığı en büyük problemlerinden biri: *"terbiye-i nisvan" problemidir ancak asıl önemli olan babaların kızlarını din muhabbeti, millet gayreti ve vatan sevdasından uzaklaştırmadan, yabancı telkinlere kapılmasına izin vermeden nasıl terbiye edeceği düşüncesidir"*[14]

Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanında Canan karakteri ise Ahmed Midhat Efendi'nin ideal kadın tipidir. Canan'ın hangi sınıfa ait olduğunun bir önemi yoktur. O, masumluğu, kibarlığı, sanata olan merakı ile romandadır ve Ahmed Mithad Efendi'nin savunduğu da budur. Kadın edebiyatla ilgilenmeli, kitap okumalı, sanatın bir dalıyla uğraşmalıdır. Adı Canan konan cariye eve getirildikten sonra Rakım ve dadısı Arap Bacı Fedayi, hemen kızın eğitimine başlarlar. Ancak bir süre sonra evden hiç dışarı çıkmaksızın terbiye edilmekte olan Canan'ın eğitiminde bir sorun baş gösterir. Komşulardan bir bey, cariyeleri için piyano satın almış ve onlara ders vermek üzere bir Fransız piyano muallimesi tutmuştur. Piyano çalmaya heves eden Canan, dadının bilgisi dâhilinde, ancak izin vermeyeceğini düşündükleri Râkım'dan gizli, komşu evdeki bu derslere katılmaya başlar. Râkım, bu durumu öğrendikten sonra bir piyano satın alır ve Canan için piyano hocası ayarlar.

Ahmed Midhat Efendi'nin de eserlerinde eleştirdiği ve ıslah edilmesi için çareler ürettiği kurumlardan en önemlisi *Maarif'tir*. Sık sık Batı ve Doğu medeniyetleri arasında karşılaştırma yapan Ahmed Midhat Efendi, Batının büyük gücünün arkasında saklı olan şeyin eğitim olduğunu fark etmiştir. Ülkenin en önemli meselelerinden biri budur. Bunu halletmeden diğer meseleleri çözmenin imkânı yoktur. O hâlde, Avrupa medeniyeti seviyesine varmamız ve istikbalimizi garanti altına alabilmemizin temel şartlarından biri hatta en önemlisi, iyileştirilmesine ve yeniden düzenlenmesine muhtaç olduğumuz "Maarif"-

[13] Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1988, s.472.

[14] Nurdan Gürbilek, "Erkek Yazar, Kadın Okur", *Kadınlar Dile Düşünce*, Der. Sibel Irzık-Jale Parla, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.299.

tir. Kendisini Yeni Osmanlılardan saydıklarını ancak amacının idare sistemini değil, memleketin maarifini yükseltmek olduğunu ısrarla vurgulayan Ahmed Midhat Efendi'ye göre bir memleketin eğitim ve kültür seviyesini yükseltmeden o millete hürriyet getirmenin hiçbir anlamı yoktur. Çünkü eğitimsiz bir toplumda hürriyet, parlamenter rejim, demokrasi gibi kavramların karşılık ya da muhatap bulabilmesi mümkün değildir.

Kâmil Yazgıç, bütün çocuklarını okutan Ahmed Midhat Efendi'nin, haftanın belirli gecelerinde mahallesinin fakir çocuklarını evinde toplayıp onlara ders vermeyi de ihmal etmediğini söylemektedir. Öğrencilerinin giderek çoğalmasıyla, kendi yetiştirdiği hoca hanım diye bilinen bir kadının evini özel bir okula çeviren Ahmed Midhat Efendi, çocukları bu kadın sayesinde daha düzenli çalıştırma imkânına kavuşturmuştur. Kısa sürede nüfuzlu aileler de çocuklarını hoca hanımın özel okuluna göndermeye başlar. Bu çocukların içinde Şeyhülislam Molla Bey'in torunları da vardır. Bu çaba kimileri tarafından, *"Elin nâmahremini erkek kürsüsüne çıkarmanın âlemi var mı? İslâm'ın tesettür şartları ayaklar altına alınıyor."*[15] denilerek eleştirilse de yılmayan Ahmed Midhat Efendi, Kuran'dan ayetlerle, hadislerle bu durumun yanlış olmadığını ispat etmiştir (Yazgıç 1940: 47).

Ahmed Midhat Efendi, sürgün hatıralarını yazdığı *Menfa* adlı eserinden de anlaşıldığı gibi, Rodos sürgünlüğü sırasında da okuma ve yazmanın yanı sıra çocukların eğitimiyle de uğraşır. Kendisinin muhafazasıyla görevlendirilmiş mülazımlardan birisinin yeğenine ders verir, ona okuma yazma öğretir. Bu çaba kısa sürede başarıya ulaşınca öğrencilerin sayısı artar ve sonunda Medrese-i Süleymaniye kurulur. Burada çocuklara ders verirken, onlara ahlâklı olmanın ve iyi davranmanın önemli olduğunu da vurgular.[16]

Ahmed Midhat Efendi'nin en tanınmış eserlerinden biri olan *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* isimli romanı iki tipin karşılaştırılması üzerine kurulmuştur. Romanın kahramanlarından Felâtun Bey, alafranga yaşayışı benimsemiş olan babası Mustafa Merakî Efendi tarafından âdet yerini bulsun diye eğitilir, bunun yanında Merakî Efendi'nin ço-

[15] Kâmil Yazgıç, *Ahmet Mithat Efendi Hayatı ve Hatıraları*, Tan Matbaası, İstanbul 1940, s.47.

[16] Ahmet Mithat Efendi, *Menfa*, (Hazırlayan Handan İnci,), Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s.141.

cuğunun giyim kuşamı konusunda daha hassas davrandığı görülmektedir. Romanın bir diğer kahramanı Râkım Efendi ise yazar tarafından toplum için gerekli bir tip olarak çizilir. Eğitimine aralıksız devam eder. Bunun sonucunda isteklerine kavuşur. Felâtun Bey ise vaktini gereksiz işler peşinde geçirdiğinden babadan kalan son mirası da Polini isimli bir kadının peşinde tüketip yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalır. Râkım Efendi ise ailesini ve çevresini önemsemiş, onların ihtiyaçlarını karşılamayı ise her zaman bir zorunluluk olarak gördüğü için mutlu sona ulaşmıştır.

Politikadan elinden geldiği kadar uzak duran Ahmed Midhat Efendi'nin roman ve hikâyelerinde siyasi olarak hürriyet fikri kendine yer bulamasa da, özellikle *"şahsi hürriyet"* fikrini önemsediği görülür. Ona göre, şahsi hürriyete sahip olmadan, dış dünyayla ilgilenecek birikime sahip olmadan, siyasi anlamda hürriyeti elde etmenin imkânı yoktur. Findley'de; bazı konuların yazılamadığı ve siyasetten uzak durulması gereken bir dönemde birçok sosyal sorun üzerinde durulabildiğinden söz ederek, Ahmed Midhat'ın da özellikle bu durumu cazip bulduğunu söylemektedir.[17] Annesinin Kafkasya'dan İstanbul'a gelmek zorunda kalması, özellikle esaret üzerinde durmasına da sebep olmuştur.

Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanında Râkım'ın evindeki Fedayi Kalfa, evin hanımı hayattayken ikinci bir hanım durumundadır. Râkım'ın annesi ölünce, onun annesi yerine geçer. Râkım Efendi tarafından satın alınan Canan da evin kızı gibi muamele görür. Canan evde o kadar rahat davranır ki misafirliğe gelen İngilizler bile bu duruma hayret eder.

Oğlu Kâmil Yazgıç'ın anlattıklarına göre, Ahmed Midhat Efendi'nin gazeteyle ilk karşılaşması henüz okuma yazma bilmediği bir döneme rastlar. Daha Mısır Çarşısı'nda aktar çıraklığı yaparken, öteden beride gazete kitap okuyan insanları gördükçe içinde manevi bir açlığın engellenemez yükselişini fark etmiş, okuyup yazan insanları gördükçe onların cahillerden daha farklı bir dünyada yaşadığına iyice kanaat getirmiştir. Onların elindeki gazetelere ve kitaplara acıklı bir iştahla bakmaktan kendini alamaz. Bu yüzden kendisini insanlar ara-

[17] V. Carter Findley, *Ahmet Mithat Efendi Avrupa'da*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.11.

sında dolaşan hayvanlara benzetir. Hacı İbrahim Efendi'nin yardımlarıyla okuma yazmayı öğrendikten sonra bir taraftan mütemadiyen okuyup yazmaya, bir taraftan da maaşından artırdığı parayla gazete ve kitap almaya başlar[18]

Elbette Ahmed Midhat Efendi'nin gazeteyi önemsemesi sadece kendisinin bilgiye olan açlığını gidermesiyle de ilgili değildir. Gazeteyi mensup olduğu milletin esaretten, cehaletten ve her türlü sefaletten kurtulabilmesinin önemli bir vasıtası olarak da görür. Gazete o devirde aydınlığın geldiği bir ocaktır. Yazar da, kalemiyle memleketi cehaletten kurtarmaya ne kadar hizmet edebilirse vatana karşı borçlarını da o derece ödemiş sayacaktır. Millet, bugün isimlerini dahi duymadığı nimetlerin özlemi içerisindedir. Cehalet bütün insanların dimağını tıpkı bir afyon gibi uyuşturmuş, hürriyet, hak, adalet, müsavat gibi kelimelerin ne anlama geldiği ve bunların nereden elde edileceği konusunda bilgisizdir. Bu sürüyü insafsız çobanların şerrinden kurtarmak bir vatan vazifesidir. Bütün bunları gerçekleştirmenin yolu da gazete / gazetecilikten geçmektedir.

Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanında da Râkım Efendi de gazetecilikten fazla para kazanmaya başlayınca Kalem'i dahi bırakır. Yazar, "Koca Râkım Efendi kalemde kalsaydı daha fazla feyz alırdı." Diyerek bu duruma üzüldüğünü ifade eder.

Sonuç olarak, Râkım Efendi'ye verdiği "iş makinesi" sıfatıyla, kendisine verilen "yazı makinesi" sıfatı arasında hiç fark olmayan ve Tanpınar'ın ifadesiyle, eserleri bir halk okuma odası olan Ahmed Midhat Efendi'nin *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanını yayımlayan Ötüken Neşriyat'a ve sevgili editörlerimiz Oğuzhan Murat Öztürk ve Göktürk Ömer Çakır'a, eseri gözden geçiren sevgili hocam Prof. Dr. Ali Duymaz'a teşekkürü bir borç biliyorum.

Dr. Salim ÇONOĞLU
Balıkesir, Temmuz 2018

[18] Kamil Yazgıç, *Ahmet Mithat Efendi Hayatı ve Hatıraları*, Tan Matbaası, İstanbul 1940, s.7-9.

Felâtun Bey ile Râkım Efendi
"Biraz da Bugünkü Ahvale[1] Bakalım"

BİRİNCİ BÂB[2]

Felâtun Bey'i tanır mısınız? Hani ya şu Mustafa Merakî Efendizade Felâtun Bey! Galiba tanıyamadınız. Fakat tanınacak bir çocuktur.

Mustafa Merakî Efendi Tophane'nin Beyoğlu'na civarca bir mahallesinde oturur. Mahallesinin semtini haber vermek olamaz. Semtini anladınız ya? Bu kadarıyla iktifa ediniz.[3]

Kendisi kırk beşlik bir adamdır. Fakat babası bir çocuğu genç evlendirirler ise yüzü gözü açılmadan dünya evine girmiş olacağından ırz ve edebini güzel muhafaza eder efkârında[4] olmasıyla Mustafa Merakî Efendi'yi on altı yaşında iken evlendirmişti. Bu sebebe mebnî idi ki[5] Mustafa Merakî Efendi henüz kırk beş yaşında olduğu hâlde yirmi yedi yaşında bir oğlu bulunup o dahi Felâtun Bey'dir. Fakat Mustafa Merakî Efendi'nin evladı yalnız Felâtun Bey'den ibaret değildir. Bir de kızı vardır ki, ismi Mihriban Hanım'dır. Mustafa Merakî Efendi kırk beş yaşında olduğu zaman bu kız dahi on beş yaşında idi.

İnsan kırk beş yaşında iken böyle yirmi yedi yaşında bir oğul ile on beş yaşında bir kıza malik olmak[6] ne büyük saadettir. Lakin size derhâl şunu da ihtar edelim ki, böyle saadet ekseriya babalara mahsus olup valideler için bu saadet musibet addolunur.[7] Nasıl ki Mustafa Merakî Efendi'nin zevcesi için dahi öyle olmuştu. Zira Mustafa Merakî Efendi on altı yaşında iken pederi tarafından evlendirildiği zaman on iki yaşında bir kız ile tezviç edilmişti.[8] Öyle ya! Karı ko-

---

1 Durumlara.
2 Bölüm.
3 Yetinin.
4 Düşüncesinde.
5 Bu sebepten dolayıdır ki.
6 Sahip olmak.
7 Sayılır.
8 Evlendirilmişti.

casından dört beş yaş küçük olmak lazım gelmez mi?....Vâkıâ[9] on iki yaşındaki kızcağız on beş yaşında dünyaya çocuk getirdi. Ancak ondan sonra kaç defa gebe kaldıysa da çocuğunu rahminde barındıramayıp düşürürdü. Hekimler işin aslını tetkik etmediklerinden hanımın rahminde tedavi ve tamiri nâ-kābil[10] bir ihtilâl olduğuna hükmederek el çektiler. İş ebelere kaldı. Onlar sargılar ile filanlar ile Mihriban Hanım'ı düşürtmeyip muhafaza edebildilerse de, biçare validesi bu kızı doğurduktan sonra loğusa yatağında iken şehiden vefat eyledi….

Mevla rahmet eylesin! Böyle şeyler olağandır! Başka ne diyelim ya?

Mustafa Merakî Efendi zevcesinden ayrıldığı zaman elinde on üç yaşında bir oğul ile kundakta bir kız bulunduğundan bir müddet zarurî teehhül edemedi.[11] Hâlbuki asr-ı âhirin terakkiyat-ı medeniyesi[12] İstanbul'da bir adamın bekâr olarak yaşayabilmesine müsait olduğundan bir müddet bekâr kaldıktan sonra Mustafa Merakî Efendi bir daha teehhüle dahi lüzum görmedi. Kızına dâyelik[13] etmek için geçkince cariye alıp o cariye çocuklara bakar, bir ihtiyarca Rum karısı yukarı hizmetini görür, bir de Ermeni karısı aşçılık ederdi.

Nasıl? Hanesinin idare-i dâhiliyesini[14] garipçe mi gördünüz? Bizim Mustafa Merakî Efendi alafranga meşrep bir adam idi. Hem de hangi alafranga meşreplerden biliyor musunuz? Hani ya bundan on beş yirmi sene evvel İstanbul'da alafranga meşrepler yok muydu? İşte onlardan. Hâl ü vakti pek yolunda hem de ziyadece yolunda olduğundan kendisi zaten Üsküdarlı olduğu ve orada güzel konağı, bağı bahçesi dahi bulunduğu hâlde mücerret[15] alafranga yani rahat yaşamak için cümlesini ucuza pahalıya bakmayarak satıp gelmiş Tophane'nin Beyoğlu'na civar bir mahallesinde müceddeden[16] güzel bir hane inşa ettirip sakin olmuştu.[17] Alafrangaya olan merakın de-

9 Gerçi.
10 İmkânsız.
11 Evlenemedi.
12 Son asrın medeni ilerlemeleri.
13 Dadılık.
14 İç idaresini.
15 Sadece.
16 Yeni baştan.
17 Yerleşmişti.

recesini şundan anlayınız ki, yaptırdığı hane mutlaka alafranga olmak için kârgir[18] olarak yaptırılmış idi. Şimdi böyle bir semtte böyle bir hanede bu kadar alafranga olan bir adam artık hanesine Arap çorap doldurur mu? Bâhusus[19] ki; aralıkta bir alafranga dostları dahi gelmekte olduğundan bunlar meyanında[20] hizmet etmek için Rum ve Ermeni hizmetçilere ihtiyacı derkârdır.[21]

Bizim asıl maksadımız Felâtun Bey'i haber vermek yani erbab-ı mütalaaya[22] tanıtmak olduğuna göre pederi Mustafa Merakî Efendi hakkında böyle malumat-ı atîka[23] vermeye lüzum yoktur zannetmeyiniz. Felâtun Bey'i güzelce tanımak için kendisinin menşesini görmek elbet lazımdır. Böyle bir menşeden neşet eden[24] zatın hâl ü tavrı daha kolay anlaşılabilir.

Felâtun Bey'in çocukluk zamanını nasıl geçirmiş olduğunu anlatmak için tafsile[25] ihtiyacımız yoktur. Mustafa Merakî Efendi, kemal[26] derece alaturkalıktan yine kemal derece alafrangalığa birdenbire sıçramış bir adam olduğu ve bu tahavvül[27] ise yalnız kendi telezzüzat-ı maddiye ve maneviyesi[28] o yüzden hâsıl olmaktan neşet eylediği[29] cihetle böyle bir adamın hem de öksüz kalan evladı nasıl bir terbiye altında büyüyeceğini her kim düşünse bulabilir. Vâkıâ[30] çocuk Mekteb-i Rüşdiye'ye[31] verilmiş olduğundan her gün çantası elinde gider gelirdi. Bundan başka bir de Fransız hocası var idi ki haftada iki defa gelir giderdi. Lakin Mustafa Merakî Efendi öyle tahsil görmüş bir adam olmadığı gibi çocuğunun tahsiline nezarete dahi vakti olmadığından oğlunun mektebe gidip gelmesini ve Fran-

18 Taş ve tuğla.
19 Özellikle.
20 Arasında.
21 Açıktır.
22 Okuyuculara.
23 Eski bilgiler.
24 Meydana gelen.
25 Ayrıntılarıyla anlatmaya.
26 Son.
27 Değişim.
28 Maddî ve manevî zevkleri.
29 Meydana geldiği.
30 Gerçi.
31 Ortaokula.

sız hocasının dahi eve gelip gitmesini bir çocuğun terbiyesi için kâfi görürdü.

Oğlunun gördüğü terbiye bu yolda olduktan sonra kızının terbiyesi ne hâlde kaldığını da istihrac edebilirsiniz.[32]

Fakat şunu da ihtardan geri durmayalım ki bu çocukların giyinmesi kuşanması elhak[33] söz götürmezdi. Beyoğlu'nda çocuk kisvesi olarak her ne ki moda olmak üzere şüyu' bulurduysa[34] Merakî Efendi cümleden evvel onu alıp çocuklarına giydirmeğe mecbur idi.

Ha! Bak biz şunu ihtar etmeği unuttuk. Bizim Mustafa Merakî Efendi'nin ismi yalnız Mustafa Efendi'dir. Merakî lakabı kendisine sonradan verilmiştir. Zira bu adamın bazı garâib ahvali[35] olup mesela kendi hanesinde mükemmel taamı[36] dururken bazı akşamlar gidip Beyoğlu'nda bir bakkal dükkânında çiroz ve zeytin gibi şeylerle akşam taamı etmesine ahbabı itiraz ettikçe "Ne yapalım merakımdır!"ve mesela bazı geceler Naum'un tiyatrosuna bedel Elmadağ'ında balıkçı ve kuşbaz takımının gittikleri yerlere gitmesine bir mana veremeyenlere "Merak bu ya!" gibi mukabelelerde bulunduğundan "Merakımdır", "Merak bu ya", "Merakıma dokundu", "Merakıma elvermez" sözleri kendisine [Merakî] lakabını itaya[37] sebep olmuştu.

Buraya kadar söylediğimiz sözlerden bizim Felâtun Bey'in evâil-i hâli[38] hakkında alınacak malumatla peyda edilecek[39] fikir kâfidir. Şimdi nazarlarımızı Mustafa Merakî Efendi'nin kırk beş yaşında bulunduğu zaman oğlu Felâtun Bey'in yirmi yedi ve kızı Mihriban Hanım'ın dahi on dört yaşlarındaki hâllerine atfedelim:

Bu esnada Felâtun Bey büyücek kalemlerin birisinde memurdu. Lakin hani ya kalemlerde bazı efendiler vardır ki elhak[40] ileride devletin en büyük makamatını[41] tutabilmek tedarikâtıyla[42] kâtiplik

---

32 Anlayabilirsiniz.
33 Doğrusu.
34 Duyulursa.
35 Garip hâlleri.
36 Yemeği.
37 Vermeye.
38 Geçmiş durumu.
39 Edinilecek.
40 Doğrusu.
41 Makamlarını.
42 Hazırlıklarıyla.

zamanını gece gündüz çalışmak ve içinde bulunduğu dairenin değil belki devletin kâffe-i şuabat-ı umuruna[43] vukufunu şamil etmek[44] için iğne iplik olarak bezl-i himmet eder?[45] Böyle erbab-ı gayreti[46] tanırsınız ya! Bizim Felâtun Beyefendi bunlardan değil idi. Nesine lazım? Ayda lâ-akal[47] yirmi bin kuruş iradı[48] olan bir babanın bir tek oğlu olup kendisi ise muhakemat-ı feylesofanesini[49] gerçekten Eflatunlardan daha dakik[50] bulmakla âlemde yirmi bin kuruş iradı olan adamın başka hiçbir şeye ihtiyacı kalmayacağına hükmetmiş ve fazl u kemalini[51] ise kendisi beğenmiş olduğundan cuma günü mutlaka bir seyir mahalline gidip cumartesi ise dünkü yorgunluğu çıkarır ve pazar günü seyir mahalleri daha alafranga olduğundan gitmemezlik edemez. Pazarın yorgunluğunu dahi pazartesi çıkarır. Salı günü kaleme gitmeğe hazırlanıyorsa da havayı muvafık[52] görünce Beyoğlu'nun bazı ziyaret mahallerini, baba dostlarını, ahbabı vesaireyi ziyaret arzusu o günü dahi tatil ettirir. Çarşamba günü kaleme gidecek olur ise saat altıdan dokuza kadar olan vakti ancak o haftanın vukuatını[53] hikâyeye bölebilip akşam için mutlaka iki dalkavukla gelir. Bunlar dahi kendisi gibi genç olacaklarından ve bâhusus[54] Felâtun Beyefendi Beyoğlu'nda oturmak münasebetiyle ahbabını alafranga bir yolda eğlendirmek lazım geleceğinden perşembe gecesini alafranga eğlence mahallerinde geçirir. O gece sabahlandığı cihetle perşembe günü akşama kadar uyunur. Nihayet yine cuma gelir ve işte şu bir haftalık meşguliyet nasılsa diğer haftaların meşguliyetleri dahi yine nev-umma[55] onu andırır.

---

43 Bütün şubelerin işlerine.
44 Bilgisini yaymak.
45 Çok çalışır.
46 Gayret sahibini.
47 En azından.
48 Geliri.
49 Filozofça düşüncelerini.
50 İnce.
51 Üstünlüğünü ve mükemmelliğini.
52 Uygun.
53 Olan bitenlerini.
54 Özellikle.
55 Hemen hemen.

Ya böyle haftada üç saat kaleme giderek onu da nakl-i hikâyatla[56] geçiren bir delikanlı ne öğrenebilir?

Nasıl ne öğrenebilir? İşte Felâtun Bey öğrenmiş ya! Yazısı var, okuması var, Fransızcası var, zeki, fatin,[57] cerbezeli,[58] hususiyle ayda babasının yirmi bin kuruş da iradı[59] var! Dünyada bir adamın öğreneceği daha ne kaldı?

Bak Allah için söyleyelim: Felâtun Bey'in matbuat-ı cedideye[60] merakı pek ziyadedir. "Canım şöyle bir hikâye basılmış," dediler mi? Felâtun Bey için, "Onu görmedim," demek muhaldi.[61] Herhangi kitap çıkar ise çıksın satıcılardan kendisine daima kitap götürmeğe alışmış olan müvezzi[62] en evvel Felâtun Bey'in kitabını götürüp Beyoğlu'nda Mücellit[63] Gulam'a teslim eder ve dahi âlâ alafranga olarak bi't-teclid[64] arkasına altın yaldız ile [A], [P] harflerini dahi bastıktan sonra götürüp Felâtun Bey'in uşağına verir ve akşam Bey geldikte kitabı görüp gayet muntazam kütüphanesine vaz' ederdi.[65]

Fransızca bu iki harfi tanırsınız ya? Birisi [آ],[66] birisi [پ][67] harfleridir. Evvelkisi Ahmet Felâtun Bey'in isminin ilk harfi ve ikincisi Felâtun lafzının[68] Fransızcası olan [Platon] kelimesinin birinci harfidir. Alafrangada bir adamın isminin yahut isimlerinin böyle ilk harfi yahut harfleri konulmak vardır ki, buna o adamın "markası" denilir.

Meramımız burada Felâtun Bey'i zemmetmek olmayıp kendi hâl ü tavrını erbab-ı mütalaaya[69] layıklıca tanıtmaktır.

Binaenaleyh[70] şunu da ilave edelim ki:

---

56 Hikâye anlatarak.
57 Anlayışlı.
58 Girişken.
59 Geliri.
60 Yeni yayınlara.
61 Mümkün değildi.
62 Dağıtıcı.
63 Ciltçi.
64 Ciltleyerek.
65 Yerleştirirdi.
66 Medli Elif. Başta çoğunlukla "a" sesini temsil etmek için kullanılmaktadır.
67 "P" harfi.
68 Kelimesinin.
69 Okuyuculara.
70 Bundan dolayı.

Bizim Felâtun Bey bu kadar zengin olduğuna ve kendi hakkında hüsn-i itimadı[71]-yani ıstılah-ı avamca[72] kibri- dahi berkemâl[73] bulunduğuna göre tavrından, azametinden geçilmemek lazım gelir ise de, Felâtun Bey'in hâli bunun aksine idi. Alafrangalık hâli malum a! Herkese tevazu göstermeye, herkesin yüzüne gülmeye insan mecburdur. Hatta bazı kere Felâtun Bey'in yanında bulunan uşağı, kendi beyini bir adam ile gayet tatlı ve nazikâne ve tazimkârane[74] konuşuyor gördükte, "Bu efendi bizim beyin pek dostu olmalıdır," itikadına düşerdi. Lakin o adamdan ayrıldıktan sonra beyefendinin hiddetinden çıldırmak derecesine geldiğini ve hatta sövüp saydığını görünce ve işitince uşak şaştığından ne düşüneceğini dahi bilemezdi. Vâkıâ[75] efkâr-ı atîka erbabı[76] sonra arkasından sövüp sayacağı bir adamın yüzüne karşı böyle nezaket göstermeyi kendilerinin dava eyledikleri mertliğe muvafık[77] bulamazlar ise de alafranga olanlar dahi, mertlik adeta hamâkatten[78] ibarettir diye hükmederler.

Burada Felâtun Bey'in uşağını zikreyledik de, hâlini birazıcık olsun söylemedik. Bu Mehmetçik "Gastangalı'dan"[79] hemücek gelmiş daha dünyayı öğrenmemiş ayda yüz kuruşun meftunu[80] ensesine muhabbet ve aferin makamında bir tokat vurulmasının mecburu bir adam olup, hizmet ettiği efendinin bir oğlu ile bir kızı olduğunu öğrenmeye muvaffak olmuş[81] ve hatta oğlunun ismi "Pantolon Bey" ve kızının ismi dahi "Merdivan[82] Hanım" olduğunu bile bellemişti.

Ne zannettiniz ya? Felâtun isminden "Pantolon" lafzına ve Mihriban isminden dahi "Merdivan" kelimesine intikal edebilmek haylice dirayete mütevakkıftır.[83] Mehmetçik asıl büyük efendiye dahi

---

71 Tam bir güveni.
72 Halk tabirince.
73 Mükemmel.
74 Saygılı.
75 Gerçi.
76 Eski fikirli kişiler.
77 Uygun.
78 Ahmaklıktan.
79 Kastamonu'dan.
80 Tutkunu.
81 Başarmış.
82 Merdiven.
83 Bağlıdır.

"Meraklı" Efendi der idiyse de, efendisinin isminde "lâm"[84] olmadığı için bunu doğru söylememekte olduğunu anlayarak mahcup olurdu. Hem bizim Mehmet memleketimizde iken amme cüzüne[85] kadar okumaya dahi muvaffak olmuştu!

Merakî Efendi'nin alafrangalığıyla beraber böyle bir Mehmetçiği konağına kabul etmiş olmasına şaşmayınız. Onu terbiye edecekti. Hatta terbiye etmeğe başladı bile. Bir gün "Mehmet! Beyefendi ne yapıyor?" deyip de Mehmet'ten "Çorba içiyor" cevabını alınca "Oğlan öyle söyleme ona alafrangada soupe yiyor derler," demiş ve Mehmet, "Hayır efendim! Allah göstermesin! Sopa yediği yok, çorba içiyor," dediği hâlde dahi Merakî Efendi meraklanmayıp, "Oğlum! Alafrangada çorbanın ismi soupedir, bunları birer birer öğrenmeli," diye bir nasihat vermiş idi. İşte anlayınız ki Mehmet dahi yavaş yavaş alafranga olacaktır.

Nasıl olmasın ya? Olmamak mümkün mü? Büyük Efendi ne ise ne amma Küçük Bey Fransızcadan başka söz söylemiyor ki! Sütlü kahve isteyeceği zaman "café au lait" diyor. Mehmet ise bunu "Kavala"dan başlayıp evvelce öğrenmiş olduğu "karyola" kelimesine kadar tatbik ede ede ister istemez belliyor.

Felâtun Bey'in kıyafetini sorar iseniz tariften izhar-ı acz ederiz.[86] Şu kadar diyelim ki hani ya Beyoğlu'nda elbiseci ve terzi dükkânlarında modaları göstermek için mukavvalar üzerinde birçok resimler vardır ya? İşte bunlardan birkaç yüz tanesi Felâtun Bey'de mevcut olup elinde resim, endam aynasının karşısına geçer ve kendini resme benzetinceye kadar mutlaka çalışırdı. Binaenaleyh[87] kendisini iki gün bir kıyafette gören olmazdı ki, "Felâtun Bey'in kıyafeti şudur," demek mümkün olsun.

Bak, şeklini simasını pek kısaca tarif edebiliriz. Ortaca boy, nahifçe[88] endam, sarıca beniz sahibi bir delikanlı olup, kaşları gözleri siyah, saçları ağzı burnu filanı hep bir karının "elverişli" diyeceği kadar letafet tasvir ederdi.

---

84 L harfi.

85 Nebe Suresi'yle başlayıp, Nâs Suresi'yle biten Kuran-ı Kerim'in otuzuncu ve son cüzü.

86 Yetersiz kalırız

87 Bundan dolayı

88 Zayıfça

Mademki Felâtun Bey hakkında bu kadar malumat aldık. Biraz da Mihriban Hanım hakkında malumat alalım:

Bu kız her şeyce olduğu gibi şekil ve simaca dahi Felâtun Bey'in kardeşi olduğu görülürdü. Lakin kız çehresinde mutlaka ve behemehâl[89] letafet daha ziyade olacağı başkaca mülâhaza edilecek[90] bir şeydir.

Sair kızlar gibi Mihriban Hanım oya yapmasını bilmez. Zira alafrangalarda oya yoktur. Kese, çorap vesaire örmesini dahi bilmez. Çünkü onları modist kızları örer. Nakışı dahi onlar işler. Yapma çiçekler Beyoğlu'nda çok! Bunları yapmak için neye zahmete girsin? Çamaşır yıkamak, ütülemek hizmetkârların ve yemek pişirmek dahi aşçının işidir. Hatta kendi başını taramak bile alafrangada olmayıp mahsusen perukâr[91] karı gelir tarar.

Alafrangada kızlar için okumak yazmak tahsili lazım idiyse de biçare kızcağız öksüz büyüdüğünden muvaffak olamadı. Babası müzika talimi için âlâ bir piyanocu madam getirmişti. Lakin madam kendisi çalıp babası dinlediği cihetle Mihriban Hanım, "Taş altında bir yılan, kaşları durur divan," şarkısından başka bir şey öğrenemedi.

Bununla beraber kızcağız hoppa mı hoppa mı hoppa mı hoppa mı? Şen mi şen mi şen mi! Zıp zıp sıçrar! Ter ter tepinir! Kendisi yetişmiş çatmış olduğu cihetle birkaç yerden görücüye gelmişlerdi. Bâhusus pederinin servet-i müştehiresi[92] her servet heveskârını celbederdi.[93] Ancak görücülere Mihriban Hanım oğullarının neci olduğunu sorar: "Kâtip" cevabını alınca "Oh! Cebi delik!" der, "asker" cevabını alınca, "yarım kunduralı," der, "hoca" cevabını alınca "sarımsak başlı" der. Hâsılı her biri için bir kulp uydurup maazallah eğer görücüler, "A hanım kızım! Niçin böyle söylüyorsun? Oğlumuz şöyledir böyledir," diyecek olurlarsa bir püsküllü kahkaha koyverip, "Oh, kalmış kalmışım da, sizin oğlunuza mı kalmışım. Hanım, oğlunuza başka yerden kız arayınız," diye kalkar yürüyüverirdi.

---

89 Elbette
90 Düşünülecek
91 Kuaför
92 Meşhur serveti
93 Çekerdi

Nasıl Mihriban Hanım'ın bu kadar serbestliğine taaccüp mü ediyorsunuz?[94] Taaccüp etmeyiniz. Zira kızcağız bir evin hanımı olarak büyümüş olduğundan gelen görücülere gelin makamında dahi kendisi çıkardı. Kayınvalide makamında da kendisi, görücü hanımlara verdiği cevabı ise bir kayınvalide sıfatıyla verirdi. İşte taaccüp edecekseniz bu serbestçe kayınvalideye taaccüp ediniz.

Eğer şu Felâtun Bey ve Mustafa Merakî Efendi ve Mihriban Hanım'ın tasvir-i ahvalinden[95] size usanç geldiyse affımızı istida[96] ile beraber hâtime-i hâlleri[97] olarak şunu dahi arz etmekliğime müsaade buyurmanızı rica ederim:

İşbu baba ve oğul ve kız yahut hemşire üçü bir yerde bulundukları zaman baba oğul şayet Mihriban Hanım'ın bir çiçeğini veya eldiven giyişini beğenmeyecek olsalar kızcağızın üç gün üç gece ağlayacağını bildikleri cihetle başına bir çiçek değil saksıyı giymiş olsa bile pek ziyade yakışık aldığına yemin etmeye mecburdurlar. Felâtun Bey ise bir fikrini babası teslim etmediği zaman herifin cehalet-i hâlini[98] ortaya koymaktan çekinmediği cihetle biçare adamcağız mahdum-ı Felâtun-mevsumu[99] yanında hacil kalmamak[100] için Beyefendi her ne rey ve efkâr[101] arz etse Mustafa Merakî Efendi güya kırk yıldan beri o fikirde, o reyde bulunuyormuş gibi tasdike müsaraat göstermeğe[102] mecburdu.

Hatta bir gün baba ile oğul meyanında[103] günlerin uzanıp kısalması ne hikmete müstenit olduğuna[104] dair bir bahis açılmıştı. Mustafa Merakî Efendi bu bapta kendi reyini söylemekten hazer ile[105]

---

94 Şaşırıyor musunuz?
95 Hâllerinin tasvirinden.
96 İsteme.
97 Son durumları.
98 Cahil hâlini.
99 Platon'un ismini taşıyan evladının.
100 Utanmamak.
101 Görüş ve fikir.
102 Acele etmeye.
103 Arasında.
104 Dayandığına.
105 Çekinerek.

oğlunun efkâr-ı hikemiyesine[106] dide-duz-ı intizar oldu.[107] Hele çocuk, "Kış mevsiminde havalar bulutlu olduğu için bulutlar güneşin ziyasını[108] bize sür'at-i vusulden men' ile tehir eder,[109]" dediği zaman pederi, "Maşallah maşallah! Gerçekten Eflatunlar âciz kalacak. Vallahi ben dahi öyle mütalaa ediyorum[110] ama bir kere de sizin fikrinizi anlamak istedim," demişti.

Ama inanınız ki herifçioğlunun bu fikrini mahz-ı hikmet[111] olarak kabul eyledi. Hatta oğluna rica ile minnet ile bu meseleyi kaleme dahi aldırıp zamanımızda çıkan fünun mecmualarından birisine dercedilmek[112] üzere matbaasına götürdüyse de kabul ettiremediğine hiddetle avdet etti.[113]

---

[106] Hikmetli fikirlerini.
[107] Merakla gözlerini dikti.
[108] Işıklarını.
[109] Hızla ulaşmasını önleyerek geciktirir.
[110] Düşünüyorum.
[111] Hikmetin ta kendisi.
[112] Basmak.
[113] Geri döndü.